

מבוא

הפערים העדתיים בישראל בין אשכנזיים למזרחיים נמצאים במרכז סדר יומה של מדינת ישראל מאז הקמתה ועד היום. המטרה של עבודה זאת היא לבחון את השינויים שחלו בנושא זה לאורך השנים ולאחר מכן להשוות בין המצב שהיה קיים בעבר למצב כיום.

סקירת הספרות תציג את הפערים העדתיים שהיו קיימים בישראל לאורך השנים בדגש על תחומי החינוך והפוליטיקה. הסקירה תתבסס על מאמרים רבים בנושא שפורסמו לאורך השנים במסגרת הסקירה אבחן גם את השינויים שחלו לאורך התקופה, כלומר תהיה השוואה בין עשור לעשור. מטרת ההשוואה היא לראות אם חל שינוי במצב על ציר הזמן, כאשר הסקירה למעשה משווה בין המצב שהיה קיים בשנות ה-50, לעומת שנות ה-60 ולאחר מכן שנות ה-70 וכן הלאה, עד שנות ה-90. על-פי השוואה זאת אוכל להציג את סיכום המצב בנוגע לפערים העדתיים עד לתקופה המדוברת.

המסקנות הללו שיתבססו על ניתוח הטקסטים ומסקנות המחקרים מהתקופה הזאת יושוו למצב כפי שהוא משתקף כיום בימינו אנו. ההשוואה בין המצב שהיה קיים בעבר לבין המצב של ימינו יבוצע על-פי הצגת עיקרי הממצאים של סקירת הספרות לעומת תכניות תעודה וסרטים דוקומנטריים עדכניים. כך ניתן יהיה לבחון האם חל שינוי במצב הפערים העדתיים כפי שהיה קיים בעבר לבין המצב הקיים.

בפרק הראשון של העבודה אציג סקירת רקע כללית על הפערים העדתיים בין אשכנזיים למזרחיים בישראל ואסביר כיצד הם התהוו מאז קום המדינה ומהן השלכותיהם והשפעותיהם על החברה הישראלית. הפערים הללו באים לידי ביטוי במספר תחומים, בעבודה זאת בחרתי להתמקד בתחומי החינוך והפוליטיקה, אך בחלק הראשון אציג סקירה מורחבת ואתייחס גם לתחומים נוספים.

בפרק השני אתמקד בפערים הבינעדתיים בתחום החינוך. במסגרת הפרק אציג נתונים החל משנות ה-50 ואילך, כאשר ההשוואה תהיה על-פני תקופות, כשכל עשור יבחן בנפרד, החל משנות ה-50 ועד סוף שנות ה-90. באמצעות ההשוואה אנסה לבחון האם חלו שינויים במצב הפערים בתחום החינוך ומה הם הגורמים לכך שהיו או לא היו שינויים במצב הפערים התחומים הללו.

בפרק השלישי אבחן באופן דומה את מצב הפערים בתחום הפוליטי, כאשר הדגש הוא על נושא הייצוג הפוליטי. ניתוח המצב יעשה באופן דומה, כאשר אנסה לבחון את השינויים שחלו לאורך השנים בקפיצות של עשורים.

הפרקים הללו הם למעשה הרקע להשוואה אותה אני מבקשת לעשות בחלק האחרון של העבודה בנוגע למצב שהיה קיים בעשורים הראשונים של המדינה לעומת המצב הקיים כיום.

לאחר סיום סקירת הספרות אעבור לחלק ההשוואתי, המשווה בין העשורים הללו למצב הקיים בימינו. הנתונים לגבי העשורים הראשונים מבוססים על מחקרים אקדמיים שנעשו בנושא, אולם ההשוואה תהיה לעומת המצב כפי שהוא מתבטא בתוכניות תעודה וסרטים דוקומנטריים שנעשו בשנים האחרונות ועסקו בנושא.

בפרק האחרון אציג את מסקנותיי לגבי תמונת המצב הקיים בימינו לעומת המצב כפי שהיה בארבעת העשורים הראשונים של המדינה. כמובן שבמסגרת המסקנות אתייחס לא רק לשוני בין המצב כיום לבין המצב בעבר, אלא גם לשינויים שחלו במהלך אותם עשורים. ההנחה היא כי חמשת העשורים הללו אינם מהווים מיקשה אחת וגם במהלכם התרחשו שינויים כאלה ואחרים.

פערים עדתיים בתחום החינוך

בפרק זה אתמקד בפערים העדתיים בתחום החינוך כפי שעולה ממחקרים שונים שבוצעו לאורך השנים. הסקירה תהיה החל משנות ה-50' ועד שנות ה-2000 כאשר על-ידי כך ניתן יהיה לבחון האם המגמה היא של צמצום פערים או של הרחבתם. כפי שכתבתי בפרק הראשון, אחד המדדים החשובים באבחון פערים הוא לא רק מתמונת המצב הקיימת, אלא גם מה היא מגמת הדברים, כלומר האם הפערים נשארים קבועים, מצטמצמים או מתרחבים.

שנות ה-50'

בשנים הראשונות לעלייה (תחילת שנות ה-50') התגלו פערים משמעותיים בין תלמידים מעדות המזרח לתלמידים אשכנזיים. מסוף שנות ה-50' החלה מערכת החינוך בישראל להשקיע משאבים רבים בהקמת מערכי סיוע לתלמידים מאוכלוסיות חלשות. אולם מחקרים בתחום החינוך מראים כי צמצום פערים אמיתי יכול להתרחש רק בדור השני או השלישי, כאשר הילדים זוכים להזדמנות שווה מהשלב הראשון.

מבחיני רמה של תלמידים בשנות ה-50' אשר בחנו את רמת התלמידים במספר פרמטרים מצאו כי קיים פער מובהק של סטיית תקן אחת בין הישגי התלמידים האשכנזים להישגי התלמידים המזרחיים. המבחנים הללו שכונו "מבחני מישכל" בחנו את רמת הידע של התלמידים בשורה של תחומים – הבנת הנקרא, ידע כללי, מתמטיקה וכן הלאה. (דר ורש, 1991).

בעוד שבישובים הוותיקים יותר בהם הייתה אוכלוסייה אשכנזית בעיקר הייתה תשתית מסודרת של בתי-ספר שחלקם פעלו לפני הקמת המדינה, רבים מהעולים מאפריקה ואסיה נשלחו למעברות ולעיירות הפיתוח בהן לא הייתה קיימת תשתית כזאת. הפערים ברמת בתי-הספר והתשתיות היו ללא ספק גורם שהשפיע על יצירת פערים באותן שנים (סמוחה ופרס, 1974).

ההוכחה הראשית לאי-השוויון והפערים בשנות ה-50' היא העובדה שאחוז יוצאי עדות המזרח בבתי-הספר התיכוניים היה קטן בהרבה משיעורם באוכלוסייה הכללית. יתרה מכך ככל שהשוואה עלתה לרמת ההשכלה גבוהה יותר, האחוז הפך להיות קטן יותר. בקרב מקבלי תעודת הבגרות אחוז המזרחיים היה קטן עוד יותר ואילו בקרב הסטודנטים ובעלי התארים באקדמיה האחוז היה כבר 6% בלבד, למרות שהמזרחיים כבר היו באותם שנים 35% מכלל האוכלוסייה! (סמוחה ופרס, 1974).

בעקבות הנתונים הללו החליט משרד החינוך ב-1955 להפעיל תוכנית "העדפה מתקנת" שמטרתה הייתה לאפשר לתלמידים רבים יותר מעדות המזרח להגיע לפחות ללימודי תיכון, באמצעות כך שהם יוכלו לעבור את המבחנים בדרישות נמוכות יותר. למרות שינוי הגישה משרד החינוך עדיין טען ב-1957 כי בחלק מעיירות הפיתוח אין טעם לפתוח בתי-ספר תיכוניים, מפני שהתלמידים המקומיים ממילא לא יעמדו במבחנים ולכן יש לפתוח שם במקום זאת בית-ספר מקצועי או חקלאי. כמובן שההתנגדות לפתיחת בתי-ספר כאלה אינה מסייעת להקטנת הפערים, אלא להיפך. רק לאחר מהומות "וואדי סאליב" ב-1959 הסכים משרד החינוך באופן סופי להכיר בבעיית הפערים הקיימת ואימץ מדיניות חדשה שמטרתה המוצהרת היא צמצום פערים (דר ורש, 1991).